

שובו של המלך

גלעד שרביט

מבין מגוון הדמויות בהיסטוריה היהודית, הציונות הדתית מעלה על נס גיבור אחד בולט: דוד המלך. המלך המקראי הפך לסמל שמעצב את הערכים של זרם זה ואת זהותו: ריבונות מדינית, שליטה על ארץ ישראל, הצלחה צבאית ואלימות, לצד לימוד תורה, שקדנות ורוחניות. הצגתו של דוד כאידיאל וכגיבור נעשית תוך דחיקתו של יסוד חשוב אחר מהמסורת היהודית: מוסר הנביאים. היא מגלמת יצירת זהות צרה ומסוכנת של הציונות הדתית, ובעקבותיה גם של החברה הישראלית כולה.

ינואר 2026

לפני כמה שבועות פורסם בקבוצה אחת מני רבות של נוער הגבעות מעין מאמר דעה קצרצר שעסק בפער שבין המנהיגים, שרק מדברים, מציצים ונואמים, ובין נוער הגבעות, העוסק "ביישוב הארץ" ממש. וכך הסתיימה ההודעה: "אלה הם נערי הגבעות, אלה הגיבורים מיישבי הארץ. חיילים של דוד המלך". כיצד הפך נוער הגבעות לחייליו של דוד המלך? ואיך הפך הוא לגיבור? בניגוד למה שאפשר אולי לחשוב, מילים תמימות אלו משקפות הרבה יותר מאשר מטאפורה בעלמא. הן מעידות על טרנספורמציה עמוקה בציונות הדתית, ובעקבותיה גם על שינוי בתרבות ובחברה הישראלית.

אחת הדרכים להבין ולנתח תרבות או חברה היא בחינתם של הגיבורים או הגיבורות המוצגים במרכז השיח: מי נערץ ומי משמש מודל לחיקוי, את מי הקבוצה מאמצת ואת מי היא דוחה. לגיבורים כאלה יש תפקידים חשובים: הם מאפשרים לייצר משמעות ולכידות בתוך הקבוצה. הם מארגנים את מערכת המושגים הבסיסית שלפיה היא מתנהלת, ואת תפיסת העולם של חבריה וחברותיה. המודל שבבסיס התפיסה הזאת הוא שהספרות, החינוך, האמנות וגם הדת אינם תחומים ניטרליים או "טהורים", אלא שדות של מאבק חברתי. בכל אחד מהם נאבקים כוחות שונים או קבוצות שונות על הגדרת המציאות – מי אנחנו, מהן מטרות חיינו, אילו דמויות נרצה לחקות, מהו צדק, איזו היסטוריה נספר. הגיבור מייצג שדה כוח חברתי; הוא מבטא את הערכים ואת תכונות האופי המשמשים כתשתית עבור הקבוצה המסוימת. משה דיין, למשל, היה גיבור שכזה עבור החברה הישראלית לאחר מלחמת ששת הימים; אברהם יהושע השל הוא עד היום גיבורם של יהודים רבים בארצות הברית, מכיוון שהוא מאפשר להם לקשור בין היהדות ובין הערכים הליברליים והדמוקרטיים שהם מאמינים בהם. אני מבקש לטעון

שהציונות הדתית הפכה את דוד המלך לדמות מופת שכזאת. בפרט, היא החליפה את האידיאל של "תורה ועבודה" - שייצג בעבר את השאיפה למזג בין דבקות בלימוד התורה ובחיים הדתיים ובין מעורבות פעילה בעשייה הלאומית - בדוד המלך, אשר דמותו נתפסת כסמל של ערכים חדשים ושילוב של עבודה תורנית עם גבורה בשדה הקרב.

הציונות הדתית היא תנועה מגוונת מאוד מבחינה פוליטית, אידיאולוגית ואמונית. לכן כל טענה כללית לגביה, ואפילו הניסיון לשרטט את הגבול בינה ובין קבוצות אחרות בחברה הישראלית, מוגבלים וחלקיים לכל היותר. ועדיין, אפשר לזהות בה הסכמה רחבה סביב תבנית ערכית המקדשת את עם ישראל, את ארץ ישראל ואת השילוב בין דת ולאומיות. המערך הזה אינו רק תוצר של עמדה תיאולוגית או דתית או של החלטה פוליטית מסוימת. הוא נוצר לאורך עשרות שנים של חינוך, תרבות ופופולריזציה של רעיונות, וגם של בניית סמלים ודמויות מופת.

העמדה התיאולוגית של הציונות הדתית ותהליכי ההבניה החברתית שהיא עוברת משתלבים זה בזה: האידיאולוגיה או התיאולוגיה מתגבשות ומניעות תהליכים תרבותיים-חינוכיים, ולהפך. כלומר, הציונות הדתית אינה מאורגנת רק על בסיס מערך האמונות והפרקטיקות הדתיות הספציפיות שלה, אלא גם - ואולי בעיקר - באמצעות מערך תרבותי, חברתי ואפילו אמנותי גדול ומורכב, שבו לגיבורים שונים, וכיום בפרט לדמותו של דוד המלך, יש חלק חשוב. במילים פשוטות, עבור רבים בציונות הדתית דוד המלך אינו רק דמות מקראית היסטורית; בשנים האחרונות הוא הולך והופך לסמל שמסביר ומעצב את ערכיה, עקרונותיה וזהותה. ויותר מכך, דוד הוא הדימוי שדרכו ובאמצעותו הציונות הדתית מתארגנת פנימה, אבל גם החוצה מול כלל החברה הישראלית. המערך האידיאולוגי של הציונות הדתית, כמו זה של קבוצות אחרות בישראל, מתארגן במסגרת משא ומתן מתמשך שבמהלכו כל קבוצה "מקבלת" על עצמה חלק מהגיבורים ה"כלל-ישראליים" שהיא תופסת כרלוונטיים עבורה (אריק שרון ורפול היו גיבורים כאלה שהציונות הדתית אימצה לעצמה), אך גם "מייצאת" חלק מגיבוריה החוצה, לחברה הרחבה. דוד המלך חשוב כאן, משום שהוא גיבור של הציונות הדתית שמצליח למלא תפקיד של דימוי "כלל-ישראלי". רוב הגיבורים של הציונות הדתית הם רבנים, ודמויותיהם נעדרות מהציבוריות הישראלית; אבל דוד הוא גיבור שחשוב לכל הקבוצות בחברה הישראלית. הוא דימוי שנתפס כטבעי וברור מאליה, ומכאן עוצמתו. כולם רואים בדוד את הגיבור "שלהם", ובדיוק בשל כך מצליחה הציונות הדתית "לשווק" באמצעותו את סט הערכים שלה גם אל מחוץ לגבולותיה.

אודה שקצת מוזר לטעון שדוד המלך הוא גיבור "רק" של הציונות הדתית. דוד הוא הרי מהגיבורים החשובים של העם היהודי לדורותיו, לא פחות מאברהם או משה. אבל לפחות במופע הנוכחי שלו, דוד הוא דמות מופת המייצגת ערכים מסוימים מאוד שרלוונטיים במיוחד לציונות הדתית. אמנם דמותו המקראית רבגונית: דוד הוא מלך מצליח, לוחם, רועה צאן, משורר ומלומד. אבל מתוך אוסף הדימויים הזה בחרה הציונות הדתית את אותם ההישגים והתכונות שהיא מבקשת לעצמה או מקווה להם. למשל, דוד מייצג בראש ובראשונה ממלכה, מלכות דוד, המסמלת ריבונות ושלטון עצמי יהודי. יהושע כבש את הארץ; שאול היה המלך הראשון שאיחד את שבטי ישראל לממלכה; אבל דוד הבטיח את עצמאותה המדינית של ישראל ואת כוחה הצבאי. הוא כבש את ירושלים והפך אותה לבירתו, וגם קבע אותה כעיר קדושה כשציווה להעביר אליה את ארון הקודש. דוד גם מייצג ריבונות של יהודים על כל ארץ ישראל.

בזכות כוחו הצבאי הוא כבש ממלכות שכנות כמו עמון, מואב ואדום, והביא את ישראל לשיא גודלה: בתקופתו שלטו היהודים על השטח הגדול ביותר של הארץ.^[1] במילים פשוטות, דוד מייצג הצלחה – הצלחה פוליטית, אבל גם ובעיקר הצלחה צבאית. הוא מייצג עוצמה צבאית, בהיותו המנהיג הצבאי המוצלח ביותר של העם היהודי שהכניע את כל אויביו. כך גם בסיפור גוליית, שבו דוד מייצג את ניצחון המעטים על הרבים, ניצחון החלשים על החזקים. למעשה, דוד מייצג אולי את הרגע המשמעותי ביותר של הצלחת היהודים כעם. בתקופתו לא היו היהודים עם נרדף, אלא עם שולט ומנצח. אין הרבה רגעים כאלה בהיסטוריה היהודית. ואולי, באופן בסיסי יותר, דוד מייצג גם את ארגון היהודים כלאום. בתקופתו קל לזהות את היהודים כעם: יש בה לא רק דת יהודית, אלא גם קבוצה אתנית ודתית שמתפקדת כלאום או כאומה. גם אם לאום (nation) הוא מושג מודרני, מנקודת מבטנו נתפסים היהודים בזמן מלכות דוד כדבר הקרוב ביותר לזה. הם מאורגנים בצורה של מדינה ריבונית חזקה ומצליחה – לא מדינת לאום, אבל בדמיון הישראלי, זה הכי קרוב שיש.

ד ם ואלים

דוד הוא גיבור המייצג עצמאות וריבונות יהודית, שליטה על ארץ ישראל, הצלחה צבאית, ואת היותנו מאורגנים כעם – כל אלה מושגים מארגנים של הציונות הדתית, שבאמצעותם רבים ורבות מבינים כיום את דוד ואת חשיבותו. נוסף על כך, המושג "משיח בן דוד", הנפוץ מאוד הן בקבלה הן בכתיבה הרבנית, מבטא את המקום הייחודי של דוד המלך בתפיסות משיחיות יהודיות; הלוא המשיח עתיד לבוא מזרע דוד המלך. הממד המשיחי בדמותו של דוד מקצין עוד יותר את סך התכונות שהוזכרו לעיל, שכן הוא מבטא ישירות את הקשר שבין מלחמה ואלים ובין הגאולה. דוד אינו רק דמות מלך מן העבר: דמותו מייצגת את ההכרח שבאלימות כדי להשיב את שלטונו על הארץ.

יש להדגיש כי דוד אינו הגיבור המקראי היחיד של הציונות הדתית. בשנים האחרונות, למשל, קבוצות קיצוניות בציונות הדתית אימצו את דמותו של שמשון, המסמל נקמה ומלחמת חורמה באויבי העם, עוצמה צבאית ואלים – כולן מגולמות בסיפור חייו. בקשתו האחרונה מאלוהים כי יחזק אותו "ואנקמה נקם אחת משתי עיני [מפלשתים]" (שופטים טז, כח) הפכה לאחרונה לאמרה פופולרית בצה"ל לפני יציאה לקרב. אך גם אם שמשון הוא דמות חשובה, הוא עדיין דמות משנית לעומת דוד המלך.

הדימוי המוצע כאן של דוד, כמו כל דימוי בעל משמעות תרבותית רחבה, מעוות את המרחב האידיאולוגי של החברה שבה הוא פועל. כלומר, האופן שבו דוד מיוצג בתרבות הפופולרית – אצל רבנים, במכילות או בבתי הספר – מבטא אמנם ערכים מסוימים אבל מסתיר אחרים. כך נוצרת זהות מסוימת, צרה ואולי גם בעייתית לציונות הדתית, ובעקבותיה לכלל החברה הישראלית. רק לשם השוואה, דוד, לצד משה, הוא אחת הדמויות הבודדות בסיפור המקראי שנערצות גם בעולם הנוצרי. המסורת המקובלת קובעת שדוד חיבר את ספר תהילים, שהמזמורים מתוכו חשובים מאוד בליטורגיקה הקתולית. דוד הוא גם סמל חשוב של חזרה בתשובה: חטאו ותשובתו הם מודל נוצרי קלאסי לתיקון ולהתקרבות אל האלוהים. יצירות המופת של ימי הביניים והרנסנס, כגון הפסל **דוד** של מיכלאנג'לו או הציור **דוד וגוליית** של טיציאן,

ממחישות את מרכזיותו בתרבות ובאמנות הנוצרית. אלה בדיוק ההקשרים שבתוכם מתקיימת דמותו של דוד בעולם הנוצרי. דוד הוא לא רק המלך הכובש או המלך המנצח, אלא המלך המשורר: חשיבותו טמונה לאו דווקא בשטח שכבש או בניצחונות על אויביו, אלא קודם כול בשיריו הדתיים.

למעשה, גם המסורת היהודית התקשתה לעיתים להתמודד עם דמותו של דוד כפי שהיא ניכרת בציונות הדתית, מכיוון שדימויו כמנהיג צבאי מצליח – דימוי שהציונות הדתית מאדירה – קשור באופן ישיר ועמוק לאלימות. הדם והאלימות ליוו את דוד לאורך כל שנות שלטונו, והובילו לכך שלא זכה לבנות את בית המקדש. כפי שדוד עצמו מסביר בספר דברי הימים, "ויהי עליי דבר ה' לאמר דם לרב שפכת ומלחמות גדולות עשית לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפניי" (דברי הימים א כב, ח). חז"ל ביקשו להתמודד עם הבעייתיות הזאת שבדימוי האלים של דוד, שידיו "מלוכלכות בדם" (ברכות, ד, א), ובחנו בקפדנות בכמה מלחמות לחם דוד ומדוע בכלל יצא לכל המלחמות הללו – האם נועדו "לצרכיהן של ישראל" או "לצורך עצמו" (ויקרא רבה א). אך רבים בציונות הדתית רואים את הדברים אחרת. את מערכת השיקולים המורכבת בניתוח האלימות שדוד מייצג המירה הציונות הדתית בתפיסה שמאדירה את אותן תכונות. ראו למשל כיצד הרב אליעזר מלמד, ראש ישיבת הר ברכה, מתאר את הצורך במלחמה ב"פניני הלכה":

דוד לא עסק רק בהגנה, הוא עסק גם בהתקפה יזומה על שונאי ישראל. לצבאו של דוד אין ראוי לקרוא "צבא ההגנה לישראל" אלא "צבא ההתקפה לישראל" או "צבא ישראל". [...] וזו גבורה מוסרית, לכלות מן העולם את שונאי ה' ושונאי ישראל, ובזכות גבורה זו זכה דוד להקים את מלכות ישראל לדורות.^[2]

עדינו העצני

הממד האלים הזה מתבטא היטב בדימוי המקובל בימינו לדוד המלך בציונות הדתית: "עדינו העצני". לקראת סוף ספר שמואל ובדבריו האחרונים של דוד מובאת רשימת הגיבורים שהיו לדוד ובהם גיבור בשם תחכמוני, הוא "עדינו העצני". בתלמוד יש דיון שלם על אותו גיבור, העוסק בשאלה אם עדינו העצני הוא תחכמוני – גיבור אחר של דוד – או, חשוב יותר לענייננו, שם שניתן לדוד המלך עצמו. וכך כתוב שם על משמעות השם: "כשהיה [דוד] יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת, ובשעה שיוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ" (מועד קטן טז ע"ב). באופן טבעי, התיאור המורכב הזה של דוד כתולעת וכעץ סקרן פרשנים רבים. רש"י למשל, בדברי ההסבר שלו לדיון התלמודי, התמקד בהיבט הפיזי של הדימוי וטען כי כאשר דוד למד תורה הוא "כופף עצמו ידיו ורגליו ביחד, ויושב לארץ". הציונות הדתית, לעומת זאת, הפכה את המשפט הזה למודל או אידיאל של החיים הדתיים במדינת ישראל. ההתפתחות כתולעת תיארה עדינות, רכות ונעימות כתכונות מהותיות בזמן לימוד התורה, ואילו הקשיחות כעץ תיארה את העוצמה, את הכוח, וגם את האלימות הנדרשים במלחמה, כפי שגילם דוד המלך במהלך חייו. אדגיש כי עדינו העצני הוא אידיאל רב־משמעי: הוא מציע דיאלקטיקה מורכבת בין עדינות ובין עציות, בין רכות לאלימות. במילים אחרות, גם העדינות חשובה: הציונות הדתית על גווניה מאדירה נעימות, פייסנות, תמימות, ולעיתים אפילו נאיביות. ובכל זאת, לצד העדינות, הציונות הדתית עברה בעשורים האחרונים תהליך של מיליטריזציה המקדש יותר מכול את העצי ותכונות כמו קשיחות, שליטה עצמית, משמעת וגם

אלימות. כלומר, גם אם יש בציונות הדתית מקום לעדינות, וגם אם היא מכירה בחשיבות הרוחנית של דוד המלך כמחבר ספר תהילים, כמשתקף מחלקו הראשון של השם עדינו העצני, הרי חלקו השני – המציין צבאיות ולחימה – הוא ההיבט החשוב והעיקרי כיום.

המודל הזה של דוד כעדינו העצני נמצא בכל מקום בציונות הדתית היום. ממש בימים אלו, למשל, נעשה ניסיון להקים מכינה קדם-צבאית בשם "עדינו העצני".^[3] בשם זה גם כינה הרב שלמה אבינר, נשיא ישיבת עטרת ירושלים היום, את הרב אביחי רונצקי, ראש ישיבת איתמר, בדברים לזכרו: "כמובן יישר כוחו של הרב אבי רונצקי עצמו, שהוא [...] עדינו העצני, אשר פי שניים ברוחו, גיבור במלחמתה של תורה ויחד זה גיבור במלחמה כפשוטה. אכן זהו גיבור!"^[4] במקום אחר, מציין הרב משה כהן את המשמעות של הצגת דוד המלך ככליל המעלות: "מחד, הוא מלך שמנצח בקרב ומשלים את המלחמה עד תום ללא רחמים מתוך אמונה גדולה בשליחות שהציב לו ה' להצלת עם ישראל ולכינון ממלכתו. מאידך, הוא מסוגל להתעדם ולמלא פיו בשירים ותשבחות לקב"ה המבטאים את כיסופיו וגעגועיו לדבקות בו".^[5] מעניין לראות שהביטוי "עדינו העצני" משמש לעיתים לאו דווקא להצדקת המלחמה או הצורך בה, שנראים ברורים מאליהם, אלא להצדקת לימוד התורה. כלומר, הביטוי מדגיש את הצורך בממד הרוחני, ואינו מציב את הממד הלוחמני בסימן שאלה. הרב יאיר פרנק, למשל, כותב במקום אחר כי "משמעות הדברים אלינו, שאנו, תלמידי דוד המלך, נדרשים לצד הגבורה והעוצמה הגדולה ברצון למלכות שמים, להסתכלות פנימית גדולה, ולפתח בקרבינו עדינות נפש של לימוד ותפילה, של סבלנות ואורך רוח, ודאגה לכל כלל ישראל כולם, שהם-הם השכינה, והם-הם המלכות".^[6] גם הרב יובל שרלו, ראש ישיבת אורות שאול וממייסדי רבני צהר, המייצג את הזרם המתון בציונות הדתית, נעזר בדימוי של דוד כ"עדינו העצני" כדי לשכנע את בוגרי התיכון "ללכת ללימוד תורה", כי "חייל טוב מחויב להיות חייל מקצוען [...] אבל חייל טוב בהרבה, הממלא את תפקידו כ'עדינו העצני', יודע לעדן את עצמו כתולעת בשעה שצריך".^[7] הדימוי הלוחמני של עדינו העצני זולג לעיתים גם לקהילה החרדית, אבל בדרך ייחודית לה. בגיליון "בית המדרש" של ישיבת מיר, בדברים לציון שנה לזכרו של רבי רפאל שמואלביץ, מתואר הרב כעדינו העצני, אבל לא משום שהחזיק בנשק אלא להפך: כי "ניצב כחומה על משמר וצביון הישיבות הקדושות".^[8]

כמה שונה המודל הזה מהדימוי של דוד המלך בחברה הישראלית בשנות השישים והשבעים של המאה הקודמת. גם אז ניכרה עד מאוד נוכחותו של דוד במרחב החברתי. נכתבו עליו שירים לא מעטים ובהם "מים לדוד המלך" בביצוע הגשש החיוור, "ודוד יפה עיניים" בביצועו של יגאל בשן, "אוריה החיתי" בביצוע שולה חן, ואפילו "גוליית" של כוורת. אבל אף אחד מהם לא תיאר את דוד כלוחם גדול, כמצביא צבאי או כמלך נערץ, ולא שרטט אותו כחזק כמו עץ. להפך, בשירים הללו דוד של הציבוריות הישראלית החילונית הוא אדם "רגיל", שסובל מכל הקשיים והחולשות שמהם סובלים הכול. הוא רוקד ושר, הוא עוגב אחר נשים, הוא חוטא; יש לו תאוות, תשוקות וחלומות. דוד הזה הוא ממש אחד מאיתנו. הוא סמל ישראלי חשוב, סמל לאנושי שבנו – רחוק מאוד מהעוצמה, הלחימה והאלימות, אך גם מהממד הלמדני-תורני, שהדימוי שלו מציג היום.

אבל חשוב הרבה יותר להבין כי המודל של דוד המלך הלוחם, עדינו העצני, מעיד על השינויים המתחוללים בציונות הדתית בשנים האחרונות.^[9] נזכור שלתנועת הנוער בני עקיבא ולתנועת המזרחי, שהייתה מהארגונים הפוליטיים הראשוניים של הציונות הדתית בתחילת המאה העשרים והתגלגלה

למפלגת המפד"ל שנים אחר כך, היה כאמור אידיאל אחר: "תורה ועבודה". האידיאל הזה ביטא את הצורך לשלב בין מחויבות דתית תורנית ובין שותפות אקטיבית בבניין הארץ, החברה והמדינה. הדמות המכוננת של השילוב הזה עבור הציונות הדתית הייתה רבי עקיבא, המוכר בציבוריות הישראלית בזכות טענתו החשובה כי הביטוי "ואהבת לרעך כמוך" הוא "כלל גדול בתורה" (תלמוד ירושלמי, נדרים ט, ד). אך כעת האידיאל של הציונות הדתית הוא דוד המלך, והוא מבטא ערכים אחרים: עדינו העצני, המשלב לצד העבודה התורנית את היציאה לקרב. במקום תלמיד חכם ועובד, מציעה היום הציונות הדתית תלמיד חכם ולוחם.

דחיקת הנביאים

הנכחתו של דוד כאידיאל או כגיבור מסתירה חלופות אפשריות. בשיח הציוני דתי העכשווי דמותו של דוד מדגישה עוצמה צבאית ונאמנות לארץ ישראל, אך בו בזמן היא דוחקת הצידה דמויות אחרות מהמסורת היהודית שיכולות לייצג אידיאלים אחרים. מגילת העצמאות, למשל, אינה מזכירה את דוד המלך; תחת זאת מוזכרים בה "נכסי תרבות לאומיים וכלל-אנושיים" ורצון לקיים חברת מופת המושתתת "על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל". לא דוד אלא נביאי ישראל הם שייצגו את העקרונות שעל פיהם הוקמה המדינה, אלה שבעטיים היא עשויה וצריכה לשמש "אור לגויים". הנביא מופיע כגיבור יהודי לאורכה ולרוחבה של הפילוסופיה היהודית במאה העשרים, אצל הוגים כמו הרמן כהן, פרנץ רוזנצווייג ואחרים; מפתיע להיווכח כי שם דוד המלך כמעט אינו קיים. במקומו נזכרים גיבורים אחרים, וגם שם אלה נביאי ישראל. אמנם כהן ורוזנצווייג חיו בגרמניה, כלומר בגולה, ולכן במידה רבה המרכיב הטריטוריאלי הקשור בדוד המלך לא היה חשוב עבורם והם לא היו זקוקים לגיבור שישקף הצלחה בכיבוש ארץ ישראל. ובכל זאת, הסיבה שהם התמקדו בנביאים הייתה קשורה בתרומתם של הנביאים לעולם. הנביאים היו התשובה לשאלה שהטרידה את מנוחתם של רבים בעולם היהודי באותה תקופה: מה חשיבותם של היהודים בעולם? האם יש להם חשיבות? זו הרי השאלה שהנצרות הטיחה ביהודים לאורך ההיסטוריה: מדוע היהודים אינם מתנצרים? מדוע אינם מקבלים את בשורתו של ישו? התשובה של רבים לשאלה זו הייתה שליהודי יש תפקיד בעולם: תפקידו לחנך את העולם לפי מערכת הערכים של היהדות. גיבור יהודי צריך היה להסביר את התועלת או המשמעות שבהיות יהודי, מלבד ההשתייכות העובדתית הפשוטה לעם מסוים ולאמונה דתית מסוימת. הגיבור הזה לא היה דוד המלך, על אף הצלחותיו. הוא גולם בדמויות המופת של הנביאים.

הדברים כמובן מורכבים יותר, אבל על אף כל ההבדלים שבין יחזקאל, ישעיהו, מיכה ושאר הנביאים, שני דברים עיקריים מעסיקים את כולם: החינוך לקיומו של אל יחיד והמאבק בעבודה זרה, והחינוך למוסר. זה ההיבט החשוב בפילוסופיה היהודית המודרנית: הנביא מביא אל העולם הפאגאני מערכת מוסר חדשה המבוססת על אהבת הזר, היתום והאלמנה, ומחנך את העם היהודי לפיה. בניגוד לעולם היווני, שלא נתן מקום בפוליס לנשים ולעבדים, היהודים הצטוו לחמול עליהם, לקבל אותם ולכבד אותם. הנביא הוא דמות מרכזית ביהדות המודרנית משום שהוא מסביר מדוע יש ליהדות ערך מעבר לקיום (החשוב כשלעצמו) של העם היהודי: היהדות חשובה שכן היא מבשרת על מודל מוסרי שלאורו יש

לחנך את העולם. בניגוד למה שמקובל לטעון בנצרות, לא הנצרות היא שבישרה על מודל מוסרי חדש. הנביאים הם שדרשו לאהוב את העני ואת החלש, והמודל הזה הוא המודל שהעולם - כל העולם - נדרש ללמוד.

למעשה, הנביאים נמצאו תמיד בעימות עם האידיאל היהודי המלוכני בכלל ועם דוד המלך בפרט. ראו למשל כיצד התייחס לעניין זה דוד בן-גוריון בנאום שנשא באביב 1951 באוניברסיטת ברנדייס בארצות הברית. בנאומו הוא דן בתרומה הייחודית של היהודים לעולם העתיק, כאשר כל העמים היו נתונים לעריצות מלכיהם. המלוכה בישראל, אמר בן-גוריון, הייתה שונה: "אנו הכרזנו ראשונים על שוויון בני האדם וקדושת החיים". הרי גם לפני דוד המלך, המפואר במלכי ישראל, עמד נתן הנביא וביקר אותו בחריפות על חטאיו. "אמונה זו בעליונות הרוח היא שעשתה את עמנו לעם עולם", הדגיש בן-גוריון. ובאמת, כמה שונים הנביאים כגיבורים יהודיים מדוד המלך: הנביאים הם גיבורים דתיים ואתיים, ואילו דוד המלך כשל בכמה וכמה מעשים לא מוסריים. הנביאים כמעט שאינם עוסקים בשטח, או בארץ, או במדינה; הם אינם עוסקים במלחמה או בשלטון בזרים; להפך, הם עוסקים בעזרה לזרים, ודורשים מכולם - גם מהמלכים - לעמוד באותם עקרונות מוסריים. והחשוב מכול הוא, אולי, שהנביאים אינם עוסקים באלימות. יש כמובן יוצאים מהכלל, כמו העימות של אליהו הנביא עם נביאי הבעל בהר הכרמל, והיו נביאים שאיימו על בני ישראל בנבואות אלימות אם יחטאו לאלוהים; אבל מרבית הנביאים לא פעלו באלימות. בדרך כלל הם גינו אותה, בניגוד לדוד המלך, שראה באלימות פן חשוב של החיים הפוליטיים. זהו, דרך אגב, גם אחד ההבדלים המהותיים בין הנביאים ובין השופטים, המציגים מודל אחר להנהגת העם.

ערכי רומא

לאורך ההיסטוריה, ההבדל שבין רומא לירושלים סימל את ההבדל שבין היהודים ובין הלא-יהודים, אם מבחינה דתית - ההבדל שבין היהדות לנצרות שבירתה רומא - ואם מבחינה תרבותית, כלומר ההבדל שבין היהדות ובין התרבות הרומית, וזו ההלניסטית שקדמה לה. בהקשר הנוכחי, ההבדל הזה מקבל מובן מעט אחר. הדיון הפילוסופי על הנביאים ותרומתם לעולם, המהדהד את דבריו של בן-גוריון באוניברסיטת ברנדייס, מציג עמדה שלפיה היהדות ייחודית כי היא הציגה בפני העולם העתיק מוסר מסוג חדש, מוסר מהפכני. יוון ורומא דגלו בכוח, בעוצמה, במאבק, בצבא ובאלימות, והחזיקו במוסר שקידש את ההצלחה ואת שגשוגו של הפרט; הנביאים, לעומת זאת, הציגו מודל שבו החמלה כלפי האחר והדאגה לשלומו חשובים לא פחות. והנה, כעת נראה שהאופוזיציה לנביא אינה רק הרומאים, אלא דוד המלך וממשיכיו כפי שהם נתפסים בציונות הדתית - אלה המחזיקים בסולם ערכים יווני או רומי, לא מחוץ ליהדות אלא ממש בתוכה. אלה וגם אלה, "הרומאים" וחלקים מן הציונות הדתית, מקדשים את הכוח והעוצמה על חשבון ערכים אחרים. וכך, למרבה האירוניה, המעטים בציונות הדתית שרוצים להקים מדינת הלכה במקום המדינה הדמוקרטית אינם רואים, או שאינם מבינים, כיצד תפיסתם את היהדות דרך גיבורם דוד מתיישבת היטב דווקא עם הערכים של יוון או רומא. ובה בעת העמדה היהודית הליברלית, המבקשת למצוא ליהדות מקום משמעותי במרחב הגלובלי ורואה במוסר היהודי "אור לגויים", עושה זאת בדיוק מתוך דחיית הרעיון שהיהודים הם כמו כולם, ובמקום סט הערכים הפאגאני

היא מציעה סט של ערכים יהודיים. כלומר, דווקא הגורמים בציונות הדתית שטוענים שאנחנו שונים משאר אומות העולם הם הדומים לשאר העולם; ודווקא אלה שלכאורה מבקשים את הערכים האוניברסליים של דמוקרטיה, ליברליות וכבוד האדם, ואשר חולקים את הערכים הללו עם שאר העולם, עושים זאת בשמה של היהדות.

לסיום, חשוב לראות כיצד האופן הצר שבו מעוצבת דמותו של דוד המלך בציונות הדתית עשוי להשתקף בחזרה לציבור הישראלי הכללי. בן-גוריון אמנם ראה בנביאים ובתרומתם מודל חשוב למדינת ישראל, שצריכה לשמש "אור לגויים", אבל בציונות היו עוד מראשיתה גם מודלים אחרים. הרצל, למשל, אבי הציונות המדינית, ראה בציונות דרך לשנות את מעמדם של היהודים המפוזרים בגולה ולקבצם לעם המתקיים בארצו ככל העמים. לציונות בתחילת דרכה היו גוונים רבים, אבל מי שהתמקדו בפתרון מדיני לבעיית היהודים ביקשו בעצם לנרמל את היהודים כאומה ולהבטיח שיהיו להם שפה אחת, ארץ אחת ובית לאומי. מבחינה זו, הציונות המדינית עסקה ביהודים עצמם ולא שאלה על מקומם בעולם או על תרומתם לעולם. היהודים בתפיסה המדינית הם עם "רגיל", והאידיאל של הציונות המדינית היה חיים לאומיים "רגילים". והנה, כאשר דוד המלך מגלם הצלחה של העם היהודי הוא מהדהד את העקרונות האלה של הציונות המדינית מבית הרצל: הוא הרי מגלם את שגשוגו של העם היהודי, את שלטונו על שטח גדול, את ניצחונו על העמים באזור. אלה הן בדיוק מטרות הציונות המדינית של הרצל: הצלחה של העם היהודי, בהתעלמות מוחלטת מחשיבותו הגלובלית, שאותה הדגיש בן-גוריון. וזו בדיוק הסיבה לכך שדוד המלך הוא דמות שדרכה גם ערכים אחרים של הציונות הדתית הופכים נגישים לקהל הישראלי: אלימות, קשיחות, כוחנות ואגרסיביות.

אך היו רגעים שבהם דוד המלך נתפס אחרת בחברה הישראלית, כמו בשיר "גוליית" של כוורת; והיו רגעים, כפי שמשקפת מגילת העצמאות, שבהם היו לנו גיבורים אחרים, למשל נביאי ישראל. כעת אנחנו ניצבים בפני נקודת הכרעה. בשנים האחרונות, ולבטח מאז שבעה באוקטובר, מדינת ישראל קרועה בין כמה אופני קיום ומודלים חברתיים, פוליטיים וערכיים, המגולמים בסוגים שונים של גיבורים. אם נרצה לדמיין עתיד אחר, המבוסס פחות על ניצחונות בקרב ויותר על מוסר יהודי, נצטרך לחשוב מחדש גם על הגיבורים שאנחנו מקדשים.

הערות שוליים

[1]↑ חז"ל והפרשנות המסורתית מדגישים כי מלכות שלמה היא שיאה של הממלכה המאוחדת. אבל שלמה לא הרבה להילחם; הוא ירש את כל השטחים שכבש אביו והוסיף שליטה כלכלית, מינהלית ודיפלומטית שהרחיבה את הגבולות הטריטוריאליים של השפעתו.

[2]↑ אליעזר מלמד, **פניני הלכה: העם והארץ**, הר ברכה: מכון הר ברכה, תשע"א-תשע"ב, פרק ד, הלכה טו.

[3][†] הדבר אינו מקרי. כך מתאר הרב יצחק שילת את המטרה של ישיבות ההסדר: "השם 'ישיבת הסדר' הוא מונח טכני, סתמי מדי, מכדי לבטא את התוכן המופלא של ישיבה, מקום קביעות שקידת התורה, אשר ביום פקודה בניה מצטרפים לשורות הלוחמים במערכות ישראל. זוהי חזרה לטיפוס הישיבה מימות יהושע בן נון, דוד המלך [...] 'הוא עָדִינוּ הָעֶצְנִי' (יצחק שילת, "ישיבות ההסדר - ערכים ומגמות חינוכיות", אתר איגוד ישיבות ההסדר).

[4][†] שלמה אבינר, "הג"ר אבי רונצקי זצ"ל: הקדוש הגיבור", **כיפה**, 2.4.2018.

[5][†] משה כהן, "מלחמה ורוח - הילכו יחדיו?", **ערוץ 7**, 25.1.2016.

[6][†] יאיר פרנק, "צמיחה מתוך הסערה", אתר ישיבה, תשס"ו.

[7][†] יובל שרלו, "שמיניסטים, לכו ללמוד תורה", **ערוץ 7**, 19.12.2014.

[8][†] **בית מדרש - גיליון שבועי לתלמידי, בוגרי וידידי ישיבת מיר**, גיליון 165.

[9][†] דוד המלך מציין שלמות כבר בנאומו המפורסם של הרב קוק עם פטירתו של הרצל. שם, בדיון בחלוקה שבין "משיח בן יוסף" ו"משיח בן דוד", המייצגים זה את הכוח החומרי וזה את הכוח הרוחני בישראל, מסביר הרב קוק כיצד בית דוד ביטא את אחדות הכוחות הללו בעבר: "והנה תכלית בחירת מלכות בית דוד היה שיהיו ב' הכוחות נכללים כאחד, ולא די שלא יהיו סותרים זה את זה כי אם עוד עוזרים זה לזה. ואמרו ז"ל במדרש שנאמר בדוד 'אדמוני' (שמואל א טז, יב) כמו שנאמר בעשו, אלא שנוסף בו 'יפה עינים' (שם) ומדעת סנהדרין הורג. קיבוץ הגבורה החומרית וכל התלוי בה, לתוקף עם וממלכה גדולה ואדירה רבתי בגוים, עם העילוי הרוחני היותר מרום וקדוש". פה עדיין "משיח בן דוד" מציין התעלות רוחנית ובית דוד מציין את השילוב של החומרי והרוחני, ואין ציון כלל של אלמנטים אחרים כמו צבא, לחימה ואלים, שמופיעים מאוחר יותר בתיאורו של דוד אצל ממשיכיו של הרב קוק.

גלעד שרביט הוא מרצה בכיר לפילוסופיה אירופית ויהודית באוניברסיטת טאוסון שבמרילנד, ומנחה ההסכת "ציונות באי נחת".
